

СОЦІАЛЬНИЙ ПРОЕКТ ЯК ПРОДУКТ ОСОБИСТІСНОЇ ТВОРЧОСТІ

Марія БРИГАДИР, Віктор РИБІН

Copyright © 2015

УДК 364

14-16 травня 2014 року в Тернопільському національному економічному університеті проведено 2-й етап Олімпіади зі спеціальності “Соціальна робота” для студентів ВНЗ III–IV рівнів акредитації. Учасники олімпіади виконували конкурсні завдання у три тури: перший – індивідуальна письмова робота з теоретичних аспектів соціальної роботи; другий – виконання практичних завдань; третій – тезове обґрунтування та презентація авторських соціальних проектів з актуальних проблем роботи з різними категоріями населення. За кожне завдання студенти отримували бали (за перше і друге – максимально по 30 балів, за третє – 40 балів), у підсумку максимальна оцінка становила 100 балів.

У конкурсі взяло участь 26 учасників із 17 ВНЗ України. Конкурсні завдання учасників оцінювало журі (**Фурман А.В.**, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та соціальної роботи ТНЕУ – голова журі; **Ярошенко А.О.**, доктор філософських наук, професор, директор Інституту соціальної роботи та управління, завідувач кафедри соціальної політики НПУ імені Михайла Драгоманова – заступник голови журі; **Гірняк А.Н.**, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи ТНЕУ – секретар журі; **Буяшенко В.В.**, доктор філософських наук, професор, перший проректор Академії праці, соціальних відносин та туризму – член журі; **Шаповалова Т.В.**, кандидат економічних наук, заслужений працівник освіти, доцент, завідувач кафедри менеджменту соціального забезпечення Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, голова Науково-методичної комісії з соціального забезпечення МОН України – член журі; **Шандрук С.К.**, кандидат психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи ТНЕУ – член журі). Відповідно до числа учасників встановлено три призових місця, котрі розподілені між учасниками згідно з кількістю отриманих балів:

– перше місце – **Лях Мар’яна Анатоліївна** (м. Тернопіль) – 86 балів;

– друге – **Білецька Оріся Василівна** (м. Київ) – 84 бали;

– третє – **Ємельяненко Катерина Олександрівна** (м. Київ) – 81 бал.

Особливу увагу хотіли б звернути на виконання третього туру завдань. Оцінивши 26 соціальних проектів учасників II туру Всеукраїнської олімпіади зі спеціальності “Соціальна робота” констатуємо: приблизно 1/3 пропонує розробок не є соціальними проектами, ще третина частково містить компоненти і змістові інваріанти структури соціального проекту і лише 1/3 можна вважати зрілими соціальними проектами, які, власне, і надруковані у збірці наукових праць молодих учених [2].

До сутності соціального проектування

Сучасність глобалізованого світу потребує використання проектних та програмних форм мислення. Еволюція дослідницьких спроб і способів вивчення довкілля, його ефективної організації саме дійшла до точки виникнення відмінних від попередніх форм пошукової активності. Традиційні погляди на науку, які широко присутні в межах позитивізму, в сьогоденні довели свою неспроможність та недієвість при обґрунтуванні складних соціальних явищ і процесів. Зокрема, Г.П. Щедровицький вказує, що наука завжди обмежується предметом і методом дослідження, визначити які часто неможливо та недоцільно, натомість першозасадовості набувають цілі і цінності (для чого і заради чого здійснюється дослідницький пошук) [5, с. 6–7].

Наука, будучи особливою історично перехідною формою організації знань і мислення, поступається місцем *мислєдіяльності*. Саме остання вільно конкурує із відомими раніше формами організації знання, починає все більше утверджуватися в теорії, методології та практиці культурної організації довкілля. Її застосування забезпечує гармонійне поєднання систематизованого, накопиченого, різноаспектного досвіду функціонування різноманітних явищ у соціокультурному просторі. Відбувається переорієнтування дослідницького пошуку із вузько обмеженого об'єктно-предметного формату до широкого, поліаспектного, цілісно-ціннісного. Тому доречним є використання *потенціалу проектування*. Сьогодні така форма організації мислення та діяльності є ще не достатньо поширеною, проте вона має високий потенціал використання, оскільки поєднує в собі теорію, методологію, практику, досвід.

Ю.В. Громико описує *проектну свідомість* як сферу, в якій відбувається замикання всіх типів мислення, які здатні породжувати і створювати проекти із множиною функцій проектного мислення, створюючи онтологічні гіпотези, організаційні структури, програми, знання, норми та ін. [1]. Проектна свідомість оперує подвійним знанням: онтологічним – про особливості буття проектної системи; мислєдіяльним – про її рефлексивні здобутки як на суб'єктному, так і на особистісному рівнях життєздійснення людини-професіонала.

Соціальне проектування – вид діяльності, що має відношення до розвитку соціальної сфери, організації ефективної соціальної роботи в подоланні різноманітних життєвих проблем сучасного суспільства. Ефективність та потенціал такого виду діяльності виявили себе у практиці багатьох країн. Більше того, сьогодні без застосування *проектних технологій* важко уявити державну соціальну політику. Також масово утверджується в соціальній практиці *проектне мислення* (або мислення проектами), що має якісні сутнісні характеристики, які роблять його відмінним та надають йому переваг при соціальному конструюванні складників і сегментів суспільства. Назвемо основні з них:

- результат проектного мислення чітко визначений і є критерієм ефективності поетапної реалізації проекту, при цьому другого значення набуває процес;

- проектування передбачає вільне використання засобів досягнення результатів,

навіть допускається еклектичне поєднання різноманітних прийомів, що забезпечує нетрадиційність та інноваційність у реалізації задуманого;

- проект може здійснюватися лише за згодою його учасників і не передбачає насильства щодо його реалізації.

Психологічною основою народження задуму проекту є *процес творчості (креативність)* як властивість особи, групи, тобто як людська здатність створювати нове. Вивчаючи креативність, американський психолог Абрам Гарольд Маслоу підкреслював, що навчання творчості, або, вірніше, навчання через творчість, може бути надзвичайно корисне не тільки для підготовки людей до творчих професій або до творення продуктів мистецтва, а для формування зрілої людини [4]. Відтак *соціальне проектування* – поле творчої діяльності, де особистість, людські співтовариства знаходять умови для *самоактуалізації*.

Застосування проектних технологій відстежується ще в далекі історичні часи. Будь-яке із семи чудес світу слушно розглядати як реалізацію проекту. Все ж мислення проектами, свідоме і повсякденне застосування *проектного підходу* в техніці, бізнесі, освітній та соціальній сферах – явище останньої третини ХХ століття. У 20-ті роки минулого століття ідея проектної організації втілюється у педагогіці, головню через використання *методу проектів*, який розроблений на основі ідей американського філософа, педагога і психолога Джона Дьюї, Уільямом Хедрі Кілпатриком [3].

У ті ж роки набуває певних якісних ознак *соціально-психологічне проектування* на мікросоціальному рівні в колишньому СРСР, що, скажімо, знайшло відображення у *системі перевиховання* А.С. Макаренка при організації роботи з безпритульними дітьми та малолітніми злочинцями. З 30-х років ідеї такого проектування придушувалися і довгий час були позбавлені реального уможливлення через відсутність ринкових основ функціонування здорового соціуму. За кордоном проекти активно діяли в усіх сферах суспільства, захоплюючи культурний, освітній і соціальний аспекти, а в 90-их утвердились як основа *менеджменту*.

Сьогодні соціальна сфера, культурне життя суспільства слабко регулюються правом, до того ж через відсутність доцільних соціально-економічних механізмів неефективно скерову-

ється державою та недержавними організаціями. Традиційно функціонування соціальної сфери в Україні організовується через комплекс соціальних програм, соціально-економічний ефект від яких мав би відображатись на підвищенні якості життя громадян і суспільства в цілому. Однак, як засвідчує багаторічна діяльність Міністерства соціальної політики, щороку відбувається зубожіння населення. Причина такої ситуації полягає у тому, що відсутній системний аналіз проблем та невизначені шляхи їх прийнятного розв'язання. Тому доречним і виправданим є використання *соціального проектування*, яке довело свою ефективність у досвіді функціонування соціально-економічних інституцій розвинутих країн світу. Щоразу появу проектувальної діяльності пов'язують із потребою виходу за стандартні умови, із ситуацією, коли не вистачає традиційного багажу наявного знання. І це закономірно, адже проект поєднує у собі жорсткість організаційної структури та м'якість стосовно взаємодії з конкретним соціальним контекстом й із детальним розумінням ситуації.

Соціальне проектування – це конструювання особою, групою чи організацією дій, спрямованих на досягнення соціально значимої цілі, які локалізовані за місцем, часом та ресурсами. Його зміст полягає у створенні бажаних станів майбутнього. На відміну від фантазерів, мрійників, творець соціального проекту ставить перед собою реальні цілі і має у своєму розпорядженні необхідні для його здійснення ресурси.

Соціальний проект – це сконструйоване ініціатором проекту соціальне нововведення, мета якого – створення, модернізація або підтримка в мінливому середовищі матеріальних, суспільних чи духовних цінностей. Водночас цей проект має просторово-часові та ресурсні межі, а його вплив на соціум здебільшого є позитивним.

У сфері створення і застосування соціальних проектів не слід їх плутати чи підміняти іншими видами проектів (інженерними, організаційними, науковими, особистісного розвитку). *Соціальне проектування* – це продукування соціальних об'єктів, якостей, процесів і відносин. На відміну, скажімо, від технологічного проектування таких об'єктів, де суб'єктивний чинник не враховується, тут він повинен братись до уваги. При цьому в його основу мають бути закладені такі параметри:

- суперечливість соціального об'єкта;
- багатовекторність його розвитку;
- неможливість повного опису цього об'єкта

обмеженням числом категорійних понять певної соціальної теорії;

- багатофакторність форм і способів об'єктивування соціального об'єкта;
- наявність безлічі суб'єктивних складових, що визначають співвідношення належного і сущого стосовно розвитку вказаного об'єкта;
- особистісні чинники формування соціальних очікувань, прогнозування і проектування;
- нормативні вимоги, що визначають різні критерії оцінки зрілості розвитку конкретного соціального об'єкта.

Проектування соціальних процесів спрямоване на внесення змін у соціальне довкілля. У цьому своєму призначенні воно подібне до інженерної діяльності, яка за показниками ідентична проектуванню технічних систем. Кажучи про діяльність соціального проектувальника як про різновид соціально-інженерної праці, слід мати на увазі умови та особливості визначення *поля творчого освоєння* соціальної дійсності. Передусім мовиться про *передумови конструювання* соціально бажаного майбутнього:

- із найвірогідніших тенденцій існують менш вірогідні, які пропонують реалістично можливі тенденції розвитку;
- в соціальних об'єктах зазвичай є запас внутрішніх соціальних ресурсів, які можуть бути мобілізовані для вирішення даного соціального завдання;
- соціальним структурам властиво переживати значні деформації, що і може бути використано для реалізації бажаного варіанту майбутнього розвитку;
- перспективні цілі, споріднені за змістом, можуть бути замінені одна одною, причому одна і та ж мета може бути реалізована різними засобами.

Соціальне проектування завжди скеровується *метою* – створенням вартісного продукту. Його ціннісна вагомість первинно спричинена як загальними орієнтирами в досягненні, оцінці, освоєнні та перетворенні світу, так і достатньо конкретизованим значенням речей, властивостей, стосунків, з якими має справу людина. У будь-якому разі кожен соціальний проект має *прогнозований результат*, який може набувати таких форм:

- а) нова річ, предмет (предмети побуту, засоби та оргструктури, обладнання, комплекси, міста та ін.);
- б) нові властивості старої річі, або її “повторне народження” на користь сучасності;

Таблиця 1

Таблиця планування соціального проекту

П/п	Зміст заходу	Термін виконання	Відповідальні за виконання	Ресурсне забезпечення (ресурси)
1				
2				

особливо це важливо для утилізації продуктів індустріального виробництва в контексті розв'язання проблем екологічного змісту;

в) послуга як результат корисної діяльності осіб, організацій, спрямованої на задоволення окремих потреб людей;

г) організація як *об'єкт* (штучне об'єднання людей для досягнення визначеної цілі); як *процес* (сукупність дій, яка спрямована до утворення і вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого); як *вплив* (упорядкування дій якогось об'єкта);

д) заходи, передусім масові свята (Олімпійські ігри, день міста чи університету, Міжнародні виставки і т. ін.);

е) нематеріальні властивості і відносини (мода, імідж);

є) законопроект як чернетка нормативного правового акту.

Популярність використання проектної форми організації соціального довкілля супроводжується тенденцією масовості, а почасти і некомпетентності. Інколи соціальні проекти підміняють *псевдопроектими*. Науковці виокремлюють два їх різновиди – *проекти-фікції* і *квазіпроекти*.

Перші використовують проектну форму як маскування (латинське *“fictio”* означає вигадку). Це можуть бути псевдопроекти на взірці контори “Роги і копита” Остапа Бендера, коли фікція є вже на стадії задуму. Це можуть бути і декорації діяльності, зображення позитивних результатів проектів там, де вони не були досягнуті. Ще з XVIII століття для позначення таких афер стала застосовуватися назва “Потьомкінські села”.

З *проектими-фікціями* доводиться часто зустрічатися на конкурсах соціальних проектів. У цих випадках перш за все виявляється зацікавленість в отриманні фінансування під проект, яке насправді планується або витратити на інші цілі (тоді маємо справу з “Рогами і копитами”), або використати на проект тільки частково, пізніше склавши фіктивний

звіт про витрати, подавши реалізацію проекту на окремих, вдало сконструйованих чи впроваджених, об'єктах.

Квазіпроектими (латинська приставка *“quasi”* означає “неначе” і відповідає за значенням словам “уявний”, “несправжній”) називають ті розробки, яким притаманні всі ознаки справжнього проекту, але планують нововведення, яке насправді таким не є. Форма проекту в цьому разі дозволяє зберегти ініціаторам наявне положення під виглядом того, що це інновація, хоча насправді маємо псевдоінновацію.

Рекомендації щодо написання і презентації соціальних проектів

При створенні соціального проекту доречно звертати увагу на:

- 1) його гуманітарне спрямування і соціальну значущість;
 - 2) текстове оформлення;
 - 3) змістове наповнення;
 - 4) вміння авторів його репрезентувати;
 - 5) повноту та перспективу впровадження.
- Текстовий опис має містити:

1. *Зміст проблеми та обґрунтування нагальності її розв'язання шляхом здійснення проекту.* Проблема має бути актуальною для суспільства на даний період культурного та історичного розвитку, потребувати системного, комплексного вирішення.

2. *Мету, цілі та завдання проекту.* Перша має подаватися як передбачуваний результат, що має досягатись через реалізацію проекту. Цілі доречно прописувати через проблемно-цільовий ромб. Спочатку формують “дерево проблем”, у ньому відображається ієрархія зародження проблемних ситуацій (скажімо, “коріння дерева” утворює ключова проблема, стовбур – субключові, похідні проблеми, гілки – похідні проблеми другого і третього порядку); в такий спосіб фундаментальна проблема, розщеплюється на маленькі завдання, послідовне вирішення яких дасть сумарний

Таблиця 2

Система параметрів оцінки соціальних проектів та їх репрезентативності

Параметри оцінки соціального проекту				
Влучність і зрозумілість назви проекту				
Обґрунтування суспільної актуальності				
Міра адекватності мети змісту проблеми				
Визначеність цілей				
Наявність завдань				
Чітке прописування термінів реалізації проекту				
Визначення необхідних ресурсів				
Обґрунтування кадрового забезпечення				
Передбачення наслідків реалізації проекту, передусім позитивних і негативних				
Окреслення шляхів, обраних для пом'якшення негативних наслідків проекту				
Обґрунтування методів реалізації проекту				
Оцінка інноваційності проекту				
Визначення відповідності пропонованого проекту як соціального				
Параметри оцінки репрезентативності соціального проекту				
Рівень обізнаності у проблематиці проекту				
Розуміння теоретичної основи проекту (знання використаної термінології, теоретичних концепцій і т.ін)				
Оцінка якості методології соціального проекту (на етапі його створення)				
Майстерність подачі соціального проекту				
Темп мовлення				
Переконливість у виголошенні пропозицій				
Розуміння продуктів і наслідків проекту				
Логічність у виступі-презентації проекту				

позитивний ефект – розв’язання ключової проблеми. Наступним кроком є побудова “дерева цілей”: із кінцевої цілі (самоцілі) логічно виводяться її складові першого, другого та інших порядків. Створення проблемно-цільового ромба дає змогу визначити: а) завдання проекту – конкретні дії, які треба здійснити; б) зміст роботи, що обґрунтовує проєкт і характеризує його реалізацію у правовому, економічному й організаційному аспектах.

3. *Терміни реалізації проєкту, опис робіт (послуг), які повинні бути виконані у його рамках, і вимоги, що пред’являються до них; ресурсне забезпечення проєкту.* Все це доречно поєднує план соціального проєкту (саме в ньому відображаються співвіднесення організаційних дій), ресурсів із цілями, встановлюються чіткі терміни, результати кожного етапу, відповідальні виконавці, визначається обсяг фінансування.

Найпростіший план проєкту передбачає наявність таких пунктів (див. **табл. 1**).

4. *Очікувані результати.* Доцільно передбачити як позитивні, так і негативні наслідки впровадження соціального проєкту. В першому випадку виявляється доцільність проєктування: кожен завершений проєкт має слугувати основою для виникнення інших більш досконалих проєктів, у другому – автори проєкту мають задіяти всі можливі механізми для пом’якшення негативних наслідків.

5. Механізми суспільної реалізації проєкту, можливість їх використання та сприймання соціальним довір’ям.

6. Оргуправлінське забезпечення проєкту і контроль за його реалізацією.

Структура соціального проєкту має бути такою:

I. Титульна сторінка із зазначенням назви проєкту, прізвища автора роботи, вищого навчального закладу.

II. Зміст проєкту.

III. Вступ (актуальність розробки та впровадження проєкту, його мета і завдання, ресурси, основні етапи впровадження, рівень реалізованості, очікувані результати).

IV. Методи і технології, використання яких передбачено проєктом.

V. Список використаних джерел, оформлений відповідно до вимог форми 23 Бюлетеня ВАК України №5 від 2009 року.

VI. Додатки (за потреби).

Нами визначена *система критеріїв оцінки якості* соціальних проєктів (**табл. 2**).

ВИСНОВКИ

1. На сучасному етапі становлення та розвитку України, актуальності набуває проблема повноцінності соціально-економічного розвитку держави, результати якого мають забезпечити зростання добробуту як працюючих громадян, так і суспільства в цілому. Саме використання *соціальних проєктів як організаційних форм майбутніх реформ* дасть змогу реалізувати гуманістичні спрямування соціальної політики держави в реалії українського соціуму. Це передбачає поєднання у проєктуванні жорсткості встановлених цілей (вони є чіткими, безкомпромісними) і м’якістю механізмів їх впровадження (враховуються ментальні особливості, своєчасність утілення інновації, готовність громадян і т. ін.). Результати сконструйованих змін першочергово знайдуть відображення у ціннісному полі національного суспільствотворення. А набуваючи акмеологічного значення, вони стають нормами та правилами, в майбутньому попереджаючи ускладнення проблем, на вирішення яких були спрямовані.

2. При підготовці соціальних працівників важливим є момент навчання їх реалізовувати у практику здобуті знання, норми, цінності, уміння та навички. Тому вважаємо за потрібне в межах навчальних програм запровадити дисципліни, які б навчали їх створювати та реалізовувати соціальні проєкти. Останні є *квінтесенцією здобутого професійного досвіду студентами*, тому що поєднують теорію, методологію, технології і практики функціонування соціального і суспільного.

3. Вище запропоновані *узагальнені рекомендації* щодо написання та презентації соціальних проєктів. До їх створення нас спонукала певна невизначеність у наукових літературних джерелах змісту, наповненості та форми подачі названих проєктів. Сподіваємось, що вони допоможуть майбутнім учасникам Олімпіад створити якісні, повноцінні соціальні проєкти та достойно презентувати їх на аналітичних публічних конкурсах.

1. Громыко Ю.В. Проектное сознание: Руководство по программированию и проектированию в образовании для систем стратегического управления. – М.: Институт учебника Paideia, 1997. – 560 с.

2. Кращі соціальні проєкти учасників II етапу Всеукраїнської студентської олімпіади зі спеціальності “Соціальна робота” / Наукові праці молодих учених // Психологія і суспільство. – Спецвипуск. – 2014. – Т.2. – С. 69–146.

3. Луков В.А. Социальное проектирование. – М.: Флинта, 2003. – 239 с.

4. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер, 2003. – 608 с.

5. Щедровицький Г. Методологія організації сфери психології // Психологія і суспільство. – 2000. – № 2. – С. 6–24.